

אמרי - "הואיל וחכים כולי האי, ליתביב
 אבבא ונידון דינא".
 חזא דהוה כתיב באבולא - כל דיין
 דמתקרי לדין לא שמיה דיין.
 אמר להו - אלא מעתה אתא איניש
 מעלמא ומזמין להו ליה לדינא פסליה?
 אלא כל דיין דמתקרי לדין ומפקין מיניה
 ממונא בדין לאו שמיה דיין.
 כתבו הכי - "ברם סאבי דיהודאי אמרי
 כל דיין דמתקרי לדין ומפקין מיניה ממונא
 בדין, לאו שמיה דיין".
 חזא דכתיב - בראש כל מותא אנא דם,
 בראש כל חיין אנא חמר.
 "אלא מעתה דנפיל מאיגרא ומית,
 ודנפיל מדיקלא ומית, דמא קטליה? ותו, מן
 דדרכיה למימת משקו ליה חמרא וחיי? אלא
 הכי בעי למכתב - בראש כל מרעין אנא דם,
 בראש כל אסוון אנא חמר".
 כתבו הכי "ברם סאבי דיהודאי אמרי -
 בראש כל מרעין אנא דם בראש כל אסוון
 אנא חמר, באתר דלית חמר תמן מתבעו
 סמנין".
 אמרו: הואיל והוא כה חכם, נושיבו
 בשער העיר וניתן לו לדון.
 ראה שכתוב על השער: 'כל דיין הנתבע
 לדין לא יהיה דיין'.
 אמר להם: אלא מעכשיו, יבוא סתם
 אדם ויתבע אותו לדין ויפסול אותו? ! אלא
 כל דיין הנקרא לדין ומתחייב בממון על פי
 דין אין שמו דיין.
 כתבו כך: "אך חכמי היהודים אומרים -
 כל הנקרא לדין ומתחייב בממון על פי דין
 אין שמו דיין".
 ראה שכתוב: 'בראש כל המוות אני דם,
 בראש כל החיים אני היין'.
 "אלא מעכשיו הנופל מגג ומת, והנופל
 מהדקל ומת, הדם הרגו? ועוד, מי שעומד
 למות, ישקו אותו ביין ויחיה? אלא כך צריך
 להיאמר - בראש כל המחלות אני דם,
 ובראש כל התרופות אני יין.
 כתבו כך: "אך חכמי היהודים אומרים -
 בראש כל המחלות אני דם, ובראש כל
 התרופות אני יין, ובמקום שאין יין, שם
 חפשו אחר תרופות".

בבא בתרא דף נ"ח, עמוד א'

מערכה ראשונה: מעשה הממזרים

האגדה נפתחת בסצנה אירונית: אמא 'מייעצת' לבתה בענייני צניעות כביכול. ייתכן
 שהבת נתפסה במעשה זנות כלשהו, או ששמועה הגיעה לאוזני האם והיא מבקשת לחנך

את הבת הסוררת (שכנראה ירשה את תכונות אימה). האם ממהרת להסביר לביתה כי חטאים עדיף שייעשו בצניעות, שלא יודעו לקהל הרחב ויעשו בושות למשפחה. האם מביאה את עצמה בתור דוגמה: הרי היא חטאה ואיש אינו יודע שתשעה מתוך עשרת בניה ממזרים. השימוש בביטוי 'צניעות' בהקשר הזה הוא ציני מאין כמותו. הצניעות המוצעת ע"י האם אינה התרחקות מחטא, אלא תכסיס המאפשר להמשיך ולדבוק בו. הצניעות רק גוברת כשאנו מבינים שאגב כך האם מספרת לביתה על בגידתה באביה ולא מתביישת לחשוף את מה שבעיני ילדים הוא טאבו מוחלט, יחסי האישות בין ההורים. הסצנה מקבלת ממד אירוני נוסף כאשר בזמן שהאם מדברת בחשיבות הדיסקרטיות היא חושפת את סודותיה בפני האדם האחרון שהיא מעוניינת לעשות זאת בפניו. במשפט אחד מבהיר לנו המספר את האווירה השוררת בבית זה: אישה שרוב חייה מבלה עם גברים זרים ואינה מתביישת לומר זאת לבתה, גבר המעדיף להשאיר את מצב העניינים כמות שהוא ולא להתמודד מול אשתו הסוררת, וילדים שאינם טומנים ידם בצלחת וממשיכים את דרכם של הוריהם. מעל לפני השטח ישנם חיים נורמטיביים מכוסים בהרבה שכבות של צניעות, המסתירות את הזנות וגסות הרוח.

עם מותו מתאספים בניו של אותו האיש סביב מיטתו. הרגע שבו נפרדים מהמת תואר ע"י גדולי החסידות כאירוע רוחני משמעותי¹, ובכל מקרה מדובר בסיטואציה אנושית טעונה רגשות. הבנים קשובים היטב למילותיו האחרונות של האב. אנו, שהספקנו לערוך היכרות עם עולמה הפנימי של המשפחה, יודעים כי לא בשל הצוואה הרוחנית שהוא עתיד להשאיר להם, אלא בשל זו הממונית. בדיוק ברגע שמרגיש האב כי הגיע זמנו הוא ממהר למלמל: "את כל נכסי אני מוריש לאחד הבנים" וגווע. הילדים מביטים בתסכול באביהם המנוח כשבפיהם שאלת מיליון הדינרים - מי הוא הבן המאושר? וממהרים לפנות לחכם המקומי שיענה על שאלתם. ר' בנאה מבין את הרקע מאחורי הסיפור, ובתרגיל מחוכם שולח אותם לחבוט בנפטר עד שיתעורר ויספק הסבר לדבריו.

ההקבלה למשפט שלמה והנשים הזונות ברורה מאוד. בשני המקרים ישנו קשר משפחתי שאנו רוצים לברר, ובשני המקרים מניח החכם כי בן המשפחה האמיתי יעדיף להפסיד בדין כפי שהוא מוצג לפניו. האם תעדיף לשמור על חיי בנה, והבן האמיתי יעדיף לשמור על כבודו של אביו. ההשוואה לנשים הזונות מחזקת את דימוים הזנותי של

¹ "אתה לא זוכר מה שאבא עליו השלום אמר לנו לפני מותו? - שלושה ימים לא הפסיק לדבר אני צריך לזכור מה אמר"? ! (הגשש החיזור, ספרים רבותיי ספרים)

הממזרים. אם כן, כך מכריע ר' בנאה את הדין. הוא יודע כי האב מעוניין מסיבה כלשהי להוריש את כל נכסיו לבן אחד. הוא מעוניין לגלות מיהו הבן שרוחש לאב כבוד פנימי עד כדי ויתור על הירושה, ומעניק לו אותה. אנו שיודעים את האמת מאחורי הסיפור המשפחתי מסוגלים להציץ רובד אחד פנימה. הבן האמיתי, שנולד מתוך התקשרות כנה בין בעל ואישה, גדל להיות אדם עדין שלא מוכן לחבוט בקבר אביו אף על פי שגורל נכסיו מוטל על הפרק. הבנים הממזרים לעומתו, תולדות הזנות, מעוניינים רק בממון בלי חשיבות לדרך בה ישיגוהו.

דרכו של ר' בנאה לפתרון הבעיה איננה מובנת מאליה². איש לא סיפר לו על המתרחש בתחילת הסיפור, ואין הוא מודע בבירור לרקע הבעייתי של המשפחה. בפתרונו הוא איננו מסתייע בכלי הראיה המשפטיים, והכרעתו מתבססת על הבנתו את מושג הצניעות וערכי המשפחה.

מערכה שניה - בית הדין הרומאי

הממזרים אינם ששים לקבל את פסק הדין למרות הגיונו האנושי הברור לכל. הם פונים אל השליט הרומאי במקום ודורשים ממנו לאסור את רבי בנאה. לטענתם, בית הדין צריך להתנהל באמצעות פרקטיקות משפטיות, עדי ראייה ומסמכים. סברה כמו זו שהעלה ר' בנאה, מקורה בעולם המוסר והערכים האנושיים, שאינם מקובלים על כולם, והכנסה של תפיסות מוסריות פרטיות לתוך בית הדין גורמת לערעור מערכת המשפט והשתתה שלה על עקרונות סובייקטיביים. המבחן של ר' בנאה נתפס אצלם, ואצל הרומאים המקבלים את דבריהם, כניחוש בעלמא. בעולם הממזרים, הדברים היחידים שהינם בעלי משמעות הם דברים שניתן לראות ולמשש. מושגים כמו צניעות וכבוד המת הינם חסרי חשיבות בעיני הממזר, כי הם מתייחסים לעולם פנימי הזר להם. מולם עומד הבן האמיתי, המתייחס לאותו עולם הפנימי כדבר מוחשי ומוכן לוותר על ממונו לטובת שימור היחס המכובד לאביו.

ההשוואה אותה ערכנו בין הממזרים לבית הדין הרומאי, גורמת עוול לאנשי המלך. אין צורך להיסחף ולייחס להם את אותו ריקבון מוסרי. הסיבה שבגינה הם מסכימים לטענת הממזרים ואוסרים את רבי בנאה היא שונה. מאחורי מעשיהם עומדת טענה עתיקה כלפי

² ראשונים רבים דנים מהו התוקף ההלכתי למעשיו. רובם מכריעים כי מדובר ב"דבר שאינו עשוי להיגלות", מאחר שלעולם לא נוכל לגלות למה התכוון המנוח. במקרה כזה הדין הוא "שודא דדייני" ובו הדיין מכריע את הדין ללא שימוש בכלי משפטי רגיל אלא מכח סברתו ודעתו האישית ואכמ"ל.

עם ישראל - "תנו לקיסר את אשר לקיסר, ולא להים את אשר לאלוהים" אומר אותו האיש. כמו כן טוענים הצדוקים: "מסורת הוא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום"³. הטענה המושמעת מאז ומעולם כלפי היהודים היא שהם מערבבים בין הרוחני והגשמי ובכך מפסידים את שניהם. השופטים הרומאים אינם מזלזלים בערכי המשפחה אותם מייצג ר' בנאה. טענתם היא כי הם אינם קבילים כראיה משפטית, מאחר והם סובייקטיביים וחסרי ממשות, ואינם רלוונטיים לשיח המשפטי-ממוני.

לפני שנמשיך בניתוח הספרותי של האגדתא נעצור על מנת לחדד נקודה מסוימת. נשאל את השאלה הפשוטה: נגד מי הסיפור מכוון? האם הכותב מנסה לתקוף צורת משפט או מחשבה נכרית העומדת לפניו? כשחז"ל מעוניינים לצאת נגד עמדה מסוימת הם נוטים להציג אותה באמצעות דמות ממשית. אם זה אלכסנדר מוקדון המוצג כהיפוך לחכמי הנגב, חכמי אתונה בוויכוחם עם ר' יהושע, וכן הלאה. בסיפור שלנו האויב חסר פנים. במילה אחת מתוארים האנשים הרעים כ"בית המלך" ומכאן ואילך שמם אינו מוזכר. הגוי כאן הוא "The Goy", איוון, הגוי האולטימטיבי. מטרתו היא בעיקר לחדד על דרך השלילה את התפיסה היהודית. כך, נראה לי, שהסיפור אינו מתנגד לדרך מסוימת אלא להלך רוח כללי בעולם הנכרי ומבקש להאיר את התפיסה היהודית על דרך השלילה.

בשלב זה נכנסת לפעולה דמות חדשה, אשתו של ר' בנאה. המקרה אותו היא מתארת לדיינים תמוה במבט ראשון, אך אוצר בתוכו משמעויות רבות בקריאה מעמיקה. היא מתארת אירוע מזעזע - עבד הנקרע לגזרים באכזריות, אך באכזריות מחושבת, סדומאית. השודדים הגוזלים את העבד ואוכלים את בשרו מעוררים חלחלה בכל בן אנוש. התרבות האנושית ברובה הגורף הוקיעה אכילת בשר אדם והתרבות הרומאית אינה שונה בעניין זה. מנגד, השודדים חוגגים לא רק באכילת הבשר אלא בשימוש בעור ככלי שתיה. בכך מועצם הזעזוע ומודגשת ההתייחסות של אותם אנשים לאדם כאל חפץ גרידא⁴. אך לא רק המקרה עצמו מזעזע, גם דרישתה של אשתו של ר' בנאה עצמה מעוררת תימהון וסלידה. היא איננה מבקשת צדק מוסרי - הבאתם לדין והוצאתם להורג של הרוצחים. היא פונה אל השופט הרומאי בבקשה לפיצוי ממוני על העבד או בתשלום שכירות על זמן העבודה שאבד.

³ מסכתות קטנות, מסכת אבות דרבי נתן, נוסחא א', פרק ה'.

⁴ רבים טועים לחשוב כי בתרבות הרומאית של אותם ימים היחס לעבדים היה כאל חפצים ממש, אך לא כך היה. ישנם סוגים שונים של עבדים, ברמות שונות של זכויות וחירות, ובכל מקרה, אי אפשר לטעון כי מדובר בצורת התנהגות נורמטיבית גם לא ביחס לעבד.

מביטים השופטים הרומאים בתימהון באישה היהודייה העומדת מולם, ולא ידעי מאי קא אמרה להו, הם אינם מבינים מה היא רוצה לומר. דעתם אינה מסוגלת לסבול את המחשבה שייתכן והאישה העומדת מולם מודאגת אך ורק מהממד הממוני של האירוע. הם אינם יודעים מה היא אומרת, ואינם יודעים מה לומר לה. כשופטים הם נדרשים לענות לדרישתה, לזמן את הנתבעים לדין ולפתוח בחקירה. אבל השופט הוא קודם כל אדם, שאינו מסוגל להישאר שווה נפש מול חוסר האנושיות הניצב מולו. האם יש טעם להסביר לה את המובן מאליו, לא כשופטים אלא כבני אדם, שהדיון הממוני אינו רלוונטי כלל וכלל כאן?

הם פונים לחכם היהודי, אותו אחד שהוכנס למאסר על שהעז לערוב בין לב האדם שבו לגלימת השופט, ומבקשים עזרה. כמו יוסף בשעתו היוצא מבית האסורים בזכות חכמתו, גם רבי בנאה. כמובן, השוואת ר' בנאה ליוסף הצדיק ממשיכה את דמותו של ר' בנאה כשומר הצניעות, ומשווה בעקיפין את הממזרים לאשת פוטיפר. הפתרון אותו הוא מציע, שמדובר בעז שנטבחה ומעורה הוכן נאד מים, מותר אותנו לתהות מה כוונתה המקורית של אשתו. השאלה גרמה לשופטים ולנו לתהות על היחס בין החוק הממוני הקר לעולם הערכים העומד בבסיסה של החברה האנושית. מכאן גם ההבנה, שישנם חוקים הקודמים לחוקים, שאי אפשר לעקור ממערכת המשפט את המוסר האנושי. אם כן מה הפתרון נותן לנו?

תשובתו של ר' בנאה הופכת את הדרמה הגדולה שהתחוללה לפארסה. השופטים עומדים מולו בתערובת של מבוכה וגיחוך. ההר התגלה כעכבר. הנרצח האומלל שכל ליבות השופטים יצאו אליו התברר כעז שנשחטה בצורה לגיטימית. הדיבורים מלאי הפאתוס על אושיות המוסר האנושי תלויים כעת בחלל האוויר ריקים ונבוכים. הן ברור שעז אינה אדם, ואין לנו בעיה להתייחס אליה כאל רכוש. חכמי הגויים מוצגים ככאלה שאינם מסוגלים להבחין בין השניים. הבהירות המוחלטת בדבריו של ר' בנאה וההגעה שלו לפתרון ללא כל מאמץ מציגה את החכמים הרומאים באור מגוחך. אם כן, מטרת החידה היא להמחיש את הבלבול בקרב חכמי הגויים בין עיקר לטפל, פנימי וחיצוני. התעקשותם להשאיר את העולם הפנימי מחוץ לדיון המשפטי מעקר אותם מהיכולת להבחין בין מה שהוא אנושי ורגיש למשפטי פורמלי. בשאלה והתשובה מוכיחים בני הזוג בנאה כי דווקא המשפט העברי המעניק הגדרות משפטיות לעקרונות רוחניים הוא זה שיש לו את הכלים להבחין בין השניים.

כעת אני מבקש להציע קריאה נוספת בדבריה של אשת ר' בנאה: העבד הנגזל הינו משל סמוי לר' בנאה שנגזל ממנה. ערפו את ראשו בכך שמנעו ממנו "להיות לראש" ולשפוט את העם, קרעו את בגדיו בהשלכתו לכלא (כיוסף בשעתו). אוכלי הבשר הם הממזרים ש"אכלו קורצא בי מלכא". לאחר כל זה לא מתביישים נציגי המלכות לשתות את מימיו, ללמוד מתורתו, ולהעזר בחכמתו. כל זאת בזמן שהיא יושבת בדד בביתה, ללא בעלה וללא מפרנס. לפי זאת, תשובת ר' בנאה נועדה להרגיע את אשתו. אין מדובר במעשה רצח סדיסטי אלא בפעולה לגיטימית שיצרה כלי דרכו חכמי הגויים יכולים לשתות את מימי תורת ישראל. מעז יצא מתוק.

לא לחינם מופיעה אשתו של ר' בנאה כדי להצילו, ולא דמות אחרת מחייו. דרך פנייתה לבין הדין היא משוחחת עם בעלה ואופי הקשר ביניהם מתגלה לעינינו. דבריה מיועדים לזוג נמענים ומורכבים משיח בשני רבדים. רובד גלוי לבית הדין שכבר עמדנו עליו, ורובד של שיח נסתר עם בעלה, בו היא מוסרת את געגועיה אליו והוא מרגיע אותה. דו שיח סמוי זה מתנהל מתחת לאפס של אנשי המלך כשהם משמשים מתווכים ללא ידיעתם. כעת נוכל לעמוד על ההבדל בין זוג אוהב לבני הזוג עימם נפתח הסיפור. גם שם ישנו שותף נסתר לשיחה. ברובד הגלוי משוחחת האם עם בתה הסוררת, אך ברובד הנסתר בעלה מאזין מן החדר השני. האישה אינה מודעת לכך שדבריה מגיעים לבעלה, והוא מצידו בוחר לא להגיב. השיח הגלוי כאן מכסה שיח נסתר אפל, או יותר נכון - שתיקה רועמת בין בני הזוג. מהות דבריה של האישה, היא הצורך להסתיר מהבעל את מעשיה המכוערים, אך למרבה האירוניה, בדברים אלה ממש היא חושפת אותם בפניו. השקר ומערכת היחסים הרקובה נחשפים ומוצגים בפנינו, הקוראים, במלוא כיעורם. לעומתם מציג לנו המספר את אהבתם של ר' בנאה⁵ ואשתו. איש אינו יודע כי האישה המוזרה היא אשתו של ר' בנאה. בני הזוג האוהבים מסתירים את דבריהם במשל ובכך שומרים על אהבתם בסוד. זהו אופיה של שפת האהבה, שהיא מגלה טפח ומכסה טפחיים. הצניעות המופיעה בתחילת הסיפור מבקשת להסתיר את האהבה. לכך שותפים הן האישה הבוגדת בבעלה ומבקשת להסתיר את מעשיה, והן האדם הפועל מתוך צניעות ויקטוריאנית הבזה לגוף האדם ולאהבה ורוצה להחביאם. הצניעות היהודית מטרתה הפוכה - הנכחת האהבה והקשר הזוגי.

⁵ בתחילת הדרך מופיע סיפור אחר על ר' בנאה, בו הוא נכנס למערת המכפלה וזוכה לראות את אברהם ושרה יושבים יחדיו בתנוחה אינטימית. המלאך המכניס אותו לשם מזהיר אותו כי אין יצר הרע בעולם הבא, והוא זוכה לראות קשר זוגי בטוהרתו. ייתכן והוא אכן זכה להבנה עמוקה של הקשר אינטימי בין בעל לאישה ואכמ"ל.

מערכה שלישית - שער העיר

משהשתכנעו החכמים הגויים בחכמתו של ר' בנאה ובכושרו השיפוטי, הוחלט להוציאו ממאסר ולתת לו לדון בשערי העיר. על השער מתנוססת כתובת גדולה ומרשימה: 'כל דיין הנתבע לדין - יודח ממשרתו לאלתר'. לאוזניים של הקורא הישראלי, למוד פרשיות השחיתות בקרב חברי הממשלה למינם, נשמעת תביעה זאת כלגיטימית ביותר. אבל גם תמיהתו של רבי בנאה נשמעת פשוטה ומתבקשת. מה פשע אותו דיין אומלל שנטפלו עליו בעלילות שווא? האם בשל כך יאבד את משרתו?

פעמים רבות נשמעים קולות הקוראים להשעות מתפקידו שר מכהן שכנגדו מתנהלת חקירה משטרתית. הם מייצגים תפיסה התובעת מהשר יותר מהנדרש מהאדם הפשוט. שופט אינו רק צריך להיות חף מכל אשמה, הוא גם צריך להיות נקי מכל חשד. השופט, בנושאו את דגל המוסר והיושר, צריך לייצג אידיאל של צדק טהור מעל הסטנדרטים האנושיים הרגילים. ר' בנאה מתקומם מול האמירה הזאת. היא אמנם נשמעת יפה על הדף, אך בעולם לא אידיאלי, שבו יש גם אנשים בעלי כוונות זדוניות, אין לה אפשרות להתקיים. למעשה, דרישה זו כה מנותקת במציאות, שהם בעצמם לא מתחשבים בה בשעה שהם מבקשים להחזיר את רבי בנאה לתפקידו. ניתן לחוש בלעג הסמוי אותו רוחש המספר לחכמי הגויים ולתפיסת עולמם החקוקה בגאון על שערי העיר, כשהמחוקקים עצמם אינם טורחים או מסוגלים לקיימה.

למרות שהשתכנעו חכמי הגויים בדבריו, הם אינם מתקנים את הכתובת, אלא רק מוסיפים לה את הסתייגותם של חכמי היהודים ממנה. המניע לכך, נראה לי, טבוע עמוק בתרבות המערבית. גיבורי המיתולוגיה היוונית-רומאית הם כולם דמויות על אנושיות, מפלצות שלא מן הטבע, ובני אדם בעלי כוחות מיוחדים. בהמשך, דמותו של ישו הנוצרי תחליף את המיתולוגיות על אדמת אירופה, ותמשיך לספק אידיאל רוחני עצום שלעולם יהיה בלתי מושג. חוקיות זאת מתקיימת גם בסיפורי האהבה הגדולים של התרבות המערבית. אהבת רומיאו ויוליה לעולם תהיה בלתי מושגת, גדולה מהחיים, והסרט תמיד מסתיים בפרידה טרגית, או עם נשיקת הניצחון הראשונה, ולא בחיי היומיום הארוכים שבאים לאחר מכן. המיתולוגיה היהודית לעומת זאת, מלאה ביהודים; נמוכים, בעלי אף גדול, רגילים כאלה. עם ישראל קרוי על שם אביו מייסדו, שהיה אדם רגיל לגמרי. קצת נדפק ע"י החיים, קצת מרמה אותם בחזרה, קצת אוהב, קצת נבגד. המיתולוגיה היהודית איננה ספרי התנ"ך כמו שהיא התלמוד. את מקום האלים וההרפתקנים תופסים האמוראים

כגיבורים הראשיים. לעיתים צץ לו מישהו המסוגל לברוא עגלים ולרחף באוויר, אבל ברוב דפי הגמרא הם לחלוטין אנשים.

תפיסת הצדק והרוחניות כמוחלטים ואינסופיים טבועה עמוק בתרבות המערבית. הצורך להתפשר עם המציאות אינו זר להם, אך הוא לעולם ייתפס כוויתור על האידיאל, כאפוריות. אמנם גם חכמי הגויים מבצעים פשרות עם המציאות, אך מחוסר בריה. ברור לכולם כי הרקולס ורומיאו אינם יכולים להתקיים במציאות. אך התשוקה לחיות את העוצמות שבדמותם נותרת, והיא הסמל החרוט על שערי העיר. לעומת זאת, רבי בנאה מבקש לשים לסמל דווקא את היכולת להתמודד עם המציאות המורכבת.⁶ בבסיסה, היהדות מבקשת להצביע דווקא על בעל הבית הפשוט כאידיאל הרוחני, וגדלות גיבוריה היא במידותיהם ולא בטבעם העל אנושי.⁷ אך כאמור, לחכמי הגויים המילה פשרה לעולם תהיה נייגוד לאמת והם אינם מסוגלים לקבל את דבריו בשלמותם.

הסיפור מסתיים בעוד כתובת, שלכאורה אין לה קשר ישיר עם הסיפור. התייחסותם של הגויים לדם⁸ כמין 'אל המוות', וליין כ'אל החיים'. שוב ההסתייגות של ר' בנאה ברורה מאליה וצורת המחשבה של הגויים תמוהה. ברור לכולם שאין תועלת בהשקאת יין לגוסס, ולא בהקזת דם לנופל מהגג. אם כן, כיצד ניתן להכתיר את הדם והיין לשליטי החיים והמוות? הדם והיין שניהם נמצאים תחת שליטתו של האדם והם נתונים בתוך עולמו. נפילה מהגג לעומת זאת, היא תאונה שנוצרת מכוחו של העולם המקיף את האדם ושאינו לאדם שליטה בו. האלים המיתולוגיים מעולם לא התיימרו להיות כל יכולים. הם אמנם חזקים מאוד, אך גם עליהם ניתן להערים.⁹ גם האלים נשלטים ע"י חוק עליון הגדול מהם, חוק המקריות או הגורל, שהוא שרירותי חסר פנים ואינו בר הבנה. ההבדל בין שתי האמירות, זו החקוקה על השער וזו שמציע רבי בנאה הוא, שבעוד הראשונה מתיימרת לנסח את החוק המוחלט, המיתולוגי, השולט במציאות כולה, השנייה מדברת על פעולתו של האדם ולא מעבר לכך. הראשונה אינה מודעת למגבלותיה, ונכשלת בהשלכת נקודת

⁶ ההלכה אינה רואה את דחיית שבת מפני פיקוח נפש, למשל, כפשרה שבה נדחה הרוחני מפני הגשמי, אלא כמפגש בין שני ערכים רוחניים והתוצאה היא התממשות הרצון האלוהי בעצמו.

⁷ מעניין לבחון בהקשר זה את דמותו של שמשון כניסיון יחידאי של התנ"ך לצייר דמות מיתולוגית יהודית. להרחבה מומלץ לעיין בספרו של דוד גרוסמן "דבש אריות".

⁸ הקזת דם היא מנהג שהיה נפוץ מן העת העתיקה עד לא מזמן (שלוש מאות שנה) גם כתרופה וגם כפעולת מנע, מתוך מחשבה שעודף דם בגוף גורם למחלות.

⁹ כך למשל גונב פרומתיאוס את האש מן האלים ומעניקה לבני האדם. זאוס מעניש אותו קשות, אך לא מסוגל לבטל את המעשה.

המבט האנושית על העולם הגדול ממנה. השנייה מודעת למגבלות המבט האנושי ולא מתיימרת להגדיר את המציאות, ובכך הצלחתה.

אפילוג

הסיפור דן במספר נושאים - צניעות מול פריצות, והמשפט העברי מול חכמת הגויים. ההקשר לצניעות ברור מתוך הסוגיה. סדרת האגדות על ר' בנאה מובאות מתוך אמירתו: "א"ר יוחנן משום ר' בנאה: בכל שותפין מעכבין זה את זה, חוץ מן הכביסה, שאין דרכן של בנות ישראל להתבזות על הכביסה"¹⁰. לאחר מכן בדף נ"ח מופיעה האגדתא על ר' בנאה כשהוא מסמן גבולות של מערות קבורה על מנת לעזור לכהנים להיזהר מטומאת קברים. כשהוא מגיע למערת המכפלה ומבקש לסמן את גבולותיה הוא זוכה להציץ פנימה ולראות את אברהם ושרה. כנספח לאגדה זו מוזכר 'ההוא אמגושא', כהן דת פרסי, החופר קברים על מנת לגלות את סודות המוות, המתים בתגובה נוקמים בו ורק אבי מציל אותו מידם. האגדתא הבאה מתארת מקרה הדומה לשלנו, בו שכיב מרע מצווה את בניו ירושה מזורה ור' בנאה מפענח את דבריו. רצף האגדות נחתם בסיפור שלנו.

כאמור, אמירתו הראשונה של ר' בנאה היא על חשיבות הצניעות הדוחה את עקרונות השותפות. גם בסיפורנו התבוננות במשמעותה העמוקה של הצניעות מכריעה את הספק בבית דינו של ר' בנאה. לאחר מאסרו, הדיון מתפתח ומעמת את חכמי הגויים עם תורת ישראל. בחכמת הגויים ראינו מצד אחד את הדרישות הגבוהות של הגויים מן השופט, את יומרתם לנסח את החוק המוחלט של המציאות, ומצד שני את ניסיונם להפריד את האידיאות מן החיים דווקא בגלל ראייתם כעל-אנושיות ומתוך כך - בלתי ניתנות למימוש. על כן הם נכשלים בפתרון חידת אשתו של ר' בנאה ודרישותיהם הגבוהות מוצגות כמגוחכות פעם אחר פעם. דרכו של ר' בנאה אינה מתיימרת לחשוף את האינסוף ולנסח אותו בחוקים, ודי לה בעיסוק בהתנהלות האנושית הפשוטה, פעם כך ופעם כך, כל מקרה לגופו. כך היא מצליחה פעם אחר פעם בהתמודדותיה.

כבדרך אגב מופיע המוות בסיפורנו, וכמו כן גם בכל האגדות המתארות את מעשי ר' בנאה. בשתי אגדות, זו שלנו וזו שלפניה, הוא מתבקש ומצליח להבין את דברי המת הסתומים לאחר מותו. באגדה נוספת הוא מסמן את הגבולות בין החיים למתים, ואגב כך

¹⁰ בבא בתרא נ"ז:

זוכה להציץ בעולם הבא ולגלות את סודותיו. בניגוד אליו כהן הדת הפרסי נכשל בהתמודדותו עם המתים.

כדי להבין את הקשר בין שלושת המושגים שבסיפור - צניעות, חכמה ומוות - צריכה לעמוד לנגד עינינו דמותו של הבן היורש. ויתורו מראש על הירושה על מנת לשמור את כבוד אביו גרמה לו לזכות בה. בצניעות כמו בחכמה, דווקא הניסיון לחשוף, להראות או להגדיר נידון לכישלון. תפקידו של החכם אינו להבין את מהות העולם, אלא להגדיר את התנהלות האדם בתוכו, מבלי לנסח חוקים מוחלטים. תוך כדי החיים, כבדרך אגב, ניתן לזכות בהבנה מעמיקה, שלעולם תיוותר סוד לא מנוסח במילים. רק מי שיתנהג בצניעות כנה יזכה לראות באהבת אמת. רק זה שלא יתיימר להגדיר את החכמה יזכה בה. ר' בנאה הוא "הבונה" מעולם התיקון. אגב התמודדותו עם החיים, סודות הקיום, המוות והאינסוף נגלים לו. הרוצה להחכים בסודות הנצח, יעסוק בדיני ממונות.